

Genesis 1 – gedicht, verhaal, mythe, verslag, waarheid?

De Bijbelse teksten over ‘het begin’ (van ‘hemel en aarde’, van de mens, van de volken, van Israël...)¹ zijn niet met natte vingerwerk tot stand gekomen. Integendeel: elke tekst verradt een zeer weloverwogen en doordachte compositie. Het is het resultaat van een grootse herdenking, van een geestelijke overwinning.

Om dat in te zien, zullen we de eerste tekst – het scheppingsgedicht uit **Genesis 1** – nauwkeurig onder de loep nemen. Het zal ons beter doen inzien van welke kwaliteit en welke transformerende kracht deze teksten in feite zijn. We zullen gaan begrijpen hoezeer het waar is dat we hier met ‘theologische geschiedschrijving’ te maken hebben, en niet met kinderlijke vooronderstellingen over het ontstaan van de wereld.

Het begin van alle wijsheid is de bepaling van het literaire genre van de tekst: is het een verhaal, een mythe, een legende, een wijsheidstekst, een wetsregel, een oorsprongslegende, een informatieve tekst, een retorische tekst enz. ?

Genesis 1 kan op basis van de vormelijke eigenschappen beschouwd worden als een poëtische tekst, als een *gedicht*. Elk gedicht werkt met herhalingen op klankniveau, woordniveau, zinsniveau, niveau van de strofes. Dat is ook hier het geval. Bovendien werken veel gedichten op basis van metaforen, voorstellingen die een realiteit uitdrukken zonder die realiteit zelf heel exact te kunnen uitdrukken.

Binnen poëtische teksten kan er ook iets ‘verteld’ worden, zoals in Genesis 1 het geval is. Het gaat dus om narratieve poëzie, een tekst die iets wil vertellen over de oorsprong en de bestemming van mens en wereld, een tekst die zelf één grote metafoor is.

We zullen eerst de tekst in *De Nieuwe Bijbelvertaling* (© 2004) weergeven, maar dan meteen al op een geordende wijze, zoals deze ook te vinden is op de grote wand van de laatste tentoonstellingsruimte in het Bijbelhuis te Zevenkerken.

---

¹ Alle teksten van het boek *genesis* gaan in zekere zin over ‘het begin’. Daarom heet dat boek overeenkomstig de Griekse vertaling ervan *genesis*, dat wil zeggen ‘wording/geboorte’. Dit begin reikt tot aan het grote epos over de bevrijding van het volk van God uit Egypte onder leiding van de profeet Mozes.

Dag 1 & dag 4 staan in een parallelle positie, evenals dag 2 & dag 5, alsook dag 3 & dag 6:

<p>1</p> <p>¹ In het begin schiep God de hemel en de aarde. ² De aarde was nog woest en doods, en duisternis lag over de oervloed, maar Gods geest zweefde over het water.</p> <p>³ God zei: 'Er moet licht komen,' en er was licht. ⁴ God zag dat het licht <u>goed</u> was, en hij scheidde het licht van de duisternis; ⁵ het licht noemde hij dag, de duisternis noemde hij nacht. Het werd avond en het werd morgen. De eerste dag.</p>	<p>4</p> <p>¹⁴ God zei: 'Er moeten lichten aan het hemelgewelf komen om de dag te scheiden van de nacht. Ze moeten de seizoenen aangeven en de dagen en de jaren, ¹⁵ en ze moeten dienen als lampen aan het hemelgewelf, om licht te geven op de aarde.' En zo gebeurde het. ¹⁶ God maakte de twee grote lichten, het grootste om over de dag te heersen, het kleinere om over de nacht te heersen, en ook de sterren. ¹⁷ Hij plaatste ze aan het hemelgewelf om licht te geven op de aarde, ¹⁸ om te heersen over de dag en de nacht en om het licht te scheiden van de duisternis. En God zag dat het <u>goed</u> was. ¹⁹ Het werd avond en het werd morgen. De vierde dag.</p>	<p>Het ritme van (de) schepping & het instellingsverhaal van de sabbat (Genesis 1,1-2,4a)</p>
<p>2</p> <p>⁶ God zei: 'Er moet midden in het water een gewelf komen dat de watermassa's van elkaar scheidt.' ⁷ En zo gebeurde het. God maakte het gewelf en scheidde het water onder het gewelf van het water erboven. ⁸ Hij noemde het gewelf hemel. Het werd avond en het werd morgen. De tweede dag.</p>	<p>5</p> <p>²⁰ God zei: 'Het water moet wemelen van levende wezens, en boven de aarde, langs het hemelgewelf, moeten vogels vliegen.' ²¹ En hij schiep de grote zeemonsters en alle soorten levende wezens waarvan het water wemelt en krioelt, en ook alles wat vleugels heeft. En God zag dat het <u>goed</u> was. ²² God zegende ze met de woorden: 'Wees vruchtbaar en word talrijk en vul het water van de zee. En ook de vogels moeten talrijk worden, overal op aarde.' ²³ Het werd avond en het werd morgen. De vijfde dag.</p>	

(1:1-3) In het begin schiep God de hemel en de aarde [...] God zei – Ook mogelijk is de vertaling: 'In het begin toen God de hemel en de aarde schiep [...] zei God'. NB: 'Sinds het begin is God schepper – van de hemelen en de aarde.' (1:2) Gods geest zweefde over het water – Gods geest, of: 'Gods adem' (*ruach*). Ook mogelijk is de vertaling: 'een hevige wind joeg het water op'. *Ruach* en ook het Griekse *pnuama* kunnen zowel met adem, wind als geest vertaald worden. Vgl. Johannes 3,7-8.

<p>1 <i>licht</i></p> <p>2 <i>water</i></p>	<p>4 <i>licht</i></p> <p>5 <i>water</i></p>	
<p>3 <i>aarde</i></p> <p>⁹ God zei: ‘Het water onder de hemel moet naar één plaats stromen, zodat er droog land verschijnt.’ En zo gebeurde het. ¹⁰ Het droge noemde hij <u>aarde</u>, het samengestroomde water noemde hij zee. En God zag dat het <u>goed</u> was.</p> <p>¹¹ God zei: ‘Overall op aarde moet jong groen ontkiemen: zaadvormende planten en allerlei bomen die <i>vruchten</i> dragen <u>met zaad erin</u>.’ En zo gebeurde het. ¹² De aarde bracht jong groen voort: allerlei zaadvormende planten en allerlei bomen die <i>vruchten</i> droegen <u>met zaad erin</u>. En God zag dat het <u>goed</u> was. ¹³ Het werd avond en het werd morgen. De derde dag.</p>	<p>6 <i>aarde</i></p> <p>²⁴ God zei: ‘De <u>aarde</u> moet allerlei levende wezens voortbrengen: vee, kruipende dieren en wilde dieren, <u>in hun soorten</u>.’ En zo gebeurde het. ²⁵ God maakte <u>alle soorten</u> in het wild levende dieren, al het vee en alles wat op de aardbodem rondkruipt. En God zag dat het <u>goed</u> was.</p> <p>²⁶ God zei: ‘Laten wij mensen maken die <u>ons evenbeeld</u> zijn, die op ons lijken; zij moeten heerschappij voeren over de vissen van de zee en de vogels van de hemel, over het vee, over de hele aarde en over alles wat daarop rondkruipt.’ ²⁷ God schiep de mens als zijn evenbeeld, als evenbeeld van God schiep hij <i>hem</i>, mannelijk en vrouwelijk schiep hij <i>hen</i>.</p> <p>²⁸ Hij zegende hen en zei tegen hen: ‘Wees <i>vruchtbaar</i> en word talrijk, bevolk de aarde en breng haar onder je gezag: heers over de vissen van de zee, over de vogels van de hemel en over alle dieren die op de aarde rondkruipen.’ ²⁹ Ook zei God: ‘Hierbij geef ik jullie alle zaaddragende planten en alle vruchtbomen op de aarde; dat zal jullie voedsel zijn. ³⁰ Aan de dieren die in het wild leven, aan de vogels van de hemel en aan de levende wezens die op de aarde rondkruipen, geef ik de groene planten tot voedsel.’ En zo gebeurde het. ³¹ God keek naar alles wat hij had gemaakt en zag dat het <u>zeer goed</u> was. Het werd avond en het werd morgen. De zesde dag.</p>	<p>7 <i>sabbat</i></p> <p>¹ Zo werden de hemel en de aarde in al hun rijkdom voltooid. ² Op de zevende dag had God zijn werk voltooid, op die dag <i>hield Hij sabbat</i> vanwege het werk dat hij gedaan had. ³ God zegende de zevende dag en <i>plaatste die apart</i>, want op die dag rustte hij van heel zijn scheppingswerk.</p> <p>⁴ Dit is de (wordings)geschiedenis van de hemel en de aarde. Zo ontstonden ze, zo werden ze geschapen.</p>

Een goede lezer is goud waard

Laten we proberen de tekst te bekijken zoals deze zich aan ons voordoet. We noteren enkele zaken die ons opvallen – het is onmogelijk in dit bestek alles te beoemen en te duiden – , terwijl we de vinger bij de tekst houden.

Het heilig leefritme van de mens

Gods scheppende daden volgen het heilig leefritme dat de mens als grondlegend wordt mee gegeven: het ritme van 6 + 1. Zes dagen zijn er om te werken, de zevende dag staat apart, want op die dag wordt er NIET gewerkt. Het ‘werken’ van God is een scheppende arbeid, iets dat arbeidsvreugde geeft, want telkens kijkt God terug op wat hij gedaan heeft: Hij ziet dat het ‘goed’ (*tov*) is. De zevende dag is er niet zomaar om uit te rusten: het is de sabbatsdag. Op die dag wordt alle werken *onderbroken*. God zelf heeft het ons voorgedaan, en wij worden gevraagd Hem daarin na te volgen; wie de sabbat houdt, doet aan een *imitatio Dei*. De sabbatsdag is de dag van het *zijn*, van het gegeven-zijn en aan elkaar geschonken zijn (‘mannelijk en vrouwelijk’). Het is de dag waarop de mens beseft dat alles *genade* is en dat alles om niet wordt ontvangen, ook de vruchten van het eigen werken. Het is de dag van dankzegging en van gratuite ontmoeting. Het is de dag van gebed en van feest. Tot op de dag van vandaag draagt de sabbat in het Jodendom de kleur van een echt feestelijke dag.²

In de structuur van het Genesisgedicht staat die zevende dag ook werkelijk apart, en dat blijkt eens te meer uit de structurering van wat voorafgaat: men kan de dagen immers lezen van dag 1 tot en met dag 6 (*lineair*), maar evengoed kan men dwars lezen: dag 1 naast dag 4, want die gaan beide over schepping van *licht*; dag 2 en dag 5, want die gaan beide over schepping van *water* en de bevolking van dat water; dag 3 en dag 6, want die gaan beide over *aarde* en over de bevolking van die aarde. Dat ritme van 6 wordt nog eens extra benadrukt door het woordje *goed (tov)*: 6 keer wordt gezegd dat het geschapene ‘goed’ is, maar de zevende keer horen we dat het ‘zeer goed’ is. Dat heeft dan betrekking op de schepping van de mens, mannelijk en vrouwelijk. Op de zevende dag valt het woord *tov* niet, want dan nemen God en de mens afstand van hun productiviteit – juist om de dingen anders te bekijken.

Het hoogtepunt van de zes dagen arbeid is de schepping van de mens – mannelijk en vrouwelijk. Het hoogtepunt van het gedicht als geheel is de instelling van de sabbat: God bepaalt dat de zevende dag een dag van rusten = niet-werken is. Maar wat is de sabbat positief geformuleerd?

De betekenis van de sabbat

De zevende dag is dus niet zomaar een rustdag. Er is meer aan de hand. Dit vernemen we in de tien woorden van Mozes. In het boek Deuteronomium (het vijfde boek van de *Tora*, dat het laatste boek van de Tora is en ook wel ‘herhaling’ van de Tora wordt genoemd), in 5,12-15 lezen we:

¹² Neem de sabbat in acht, zoals de HEER, uw God, u heeft geboden; het is een heilige dag.

13 Zes dagen lang kunt u werken en al uw arbeid verrichten, ¹⁴ maar de zevende dag is een rustdag, die gewijd is aan de HEER, uw God; dan mag u niet werken. Dat geldt voor u, voor uw zonen en dochters, voor uw slaven en slavinnen, voor uw runderen, uw ezels en al uw andere dieren, en ook voor vreemdelingen die bij u in de stad wonen; want uw slaaf en slavin moeten evengoed rusten als u. ¹⁵ Bedenk dat u zelf slaaf was in Egypte totdat de HEER, uw God, u met sterke hand en opgeheven arm bevrijdde. Daarom heeft hij u opgedragen de sabbat te houden.

Waarom zou de gelovige Israëliet sabbat houden? Mozes verduidelijkt: deze dag is gewijd aan JHWH, aan de Enige. De arbeid is in zekere zin iets van ons (‘het werk van onze handen’), maar de

---

² De sabbat wordt in veel joodse teksten voorgesteld als een ‘bruid’. Op sabbat ontmoeten bruid en bruidegom elkaar.

sabbat is van God. Toen de Israëlieten nog in Egypte woonden, waren ze in de volle zin van het woord slaven van hun arbeid: zeven dagen op zeven moesten ze werken. Leven en werken was hetzelfde. Daarom is er nu de sabbat, want de sabbat is een teken van de vrijheid. De mens is krachtens de wil van God tot vrijheid bestemd, en daarom is er de sabbat.

Merk op dat deze sabbat niet alleen de geboren Israëliet toekomt, maar ook de vreemdelingen (dezelfde rechten!) en ook de dieren – de ecologische inslag van de Tora is altijd weer een opvallend gegeven.

In de periode van de Babylonische ballingschap zal de betekenis van de sabbat nog toenemen, omdat de ballingen geen land en geen tempel meer hebben. De sabbat wordt het teken van 'de vrije Jood' bij uitstek. Daarom lezen we in Trito-Jesaja (geschreven kort na de ballingschap), hfd. 56:

¹Dit zegt JHWH:

Handel rechtvaardig, handhaaf het recht;
de redding die ik breng is nabij,
en weldra openbaar ik mijn gerechtigheid.

²Gelukkig de mens die zo handelt,
het mensenkind dat hieraan vasthoudt;
hij neemt de sabbat in acht en ontwijdt hem niet,
hij weerhoudt zijn hand van het kwaad.

³De vreemdeling die zich met JHWH heeft verbonden,
laat hij niet zeggen:

'JHWH zondert mij zeker af van zijn volk.'

En laat de eunuch niet zeggen:

'Ik ben maar een dorre boom.'

⁴Want dit zegt JHWH:

De eunuch die mijn sabbat in acht neemt,
die keuzes maakt naar mijn wil,
die vasthoudt aan mijn verbond,

⁵hem geef ik iets beters dan zonen en dochters:
een gedenkteken en een naam in mijn tempel
en binnen de muren van mijn stad.

Ik geef hem een eeuwige naam,
een naam die onvergankelijk is.

⁶En de vreemdeling die zich met JHWH heeft verbonden
om hem te dienen en zijn naam lief te hebben,
om dienaar van JHWH te zijn

– ieder die de sabbat in acht neemt en niet ontwijdt,
ieder die vasthoudt aan mijn verbond –,

⁷hem breng ik naar mijn heilige berg,
hem schenk ik vreugde in mijn huis van gebed;
zijn offers zijn welkom op mijn altaar.

Mijn tempel zal heten 'Huis van gebed voor alle volken'.

En in Jes 58,13-14:

¹³Wanneer je je voeten rust gunt op sabbat
en geen handel drijft op mijn heilige dag,
wanneer je de sabbat als een dag van vreugde ziet,
de dag van JHWH als een heilige dag,
wanneer je hem in ere houdt door niet je gang te gaan,

geen handel te drijven of zaken te bespreken,

¹⁴dan vind je vreugde in JHWH.

Ik zal je laten rijden over de hoogten van de aarde

en je laten genieten van het land

dat ik je voorvader Jakob in bezit heb gegeven.

JHWH heeft gesproken!

Uit deze teksten blijkt duidelijk hoe centraal de sabbat in de beleving van het gelovige Israël is komen te staan tijdens en na de ballingschap. En laat nu net het scheppingsgedicht van Genesis 1 in diezelfde periode ontstaan zijn!

Wie de sabbat onderhoudt als een heilige dag en een feestdag, die bekrachtigt het verbond. Let op hoe in Jesaja 56 'sabbat' en 'verbond' tot tweemaal toe parallel staan.

Om deze reden kan men het scheppingsgedicht van Genesis 1 zowel de titel van 'schepping van hemel en aarde' als de titel '**instellingsverhaal van de sabbat**' meegeven. Want de sabbat is als het ware de kroon van de schepping. Een van de bekende sabbathymnen is *Lecha Dodi*, jubellied op de sabbat:

'Kom, mijn geliefde,

met zangen van lofprijzing!

Welkom, bruid, Sabbat, koningin van de dagen!

(...)

Sabbat – om U te verwelkomen haasten we ons met vreugde.

U bent sinds alle tijden een bron van zegen,

de eerste in het plan van GOD, kroon op Zijn arbeid,

hoogste der dagen!'

(bron: J.H.Hertz, *Daily Prayer Book*, London 1976, blz. 357)

86. Lecha Dodi

$\text{♩} = 80$ 030807

Come out my Be - lov-ed, the Bride to

meet; The in-ner light of Shab-bat, O let us

greet. Le-cha do-di, le-cha do-di, le-cha do-di lik-

- rat ka-la.

Dag 1 en dag 4

Dag 1 begint met wat er was vóór 'het begin': niets dan doodse duisternis. Alles is 'wir en warboel' (*tohuwawohu*), alles is chaos, één grote ongeordende duisternis.³

Fascinerend is de manier waarop GOD besluit in te breken in die warboel: Zijn adem/geest/wind zweeft over de oervloed. Het is een zondvloed avant la lettre. Ongetemd water, ongetemde duisternis. Maar de adem van GOD brengt leven. Het beginsel van dat leven is *licht*. Er bestaat geen krachtiger metafoor voor het leven dan *licht*. Licht is de bron van alle leven. Daarom is dat licht *tov!*

God schept door te scheiden: hij scheidt het licht van de duisternis. Het is een reuzenstap. En daarom is de eerste dag met deze scheppingsdaad van God vervuld. God geeft de nog rudimentaire namen aan dat licht en aan de duisternis: 'dag' en 'nacht' – hoewel nog zonder tijdsdimensie.

Die tijdsdimensie komt aan bod op de vierde dag. Er moet een ritmering zijn van licht en duisternis, de twee polen die het leven tussen hemel en aarde bestemmen. Daartoe plaatst God twee 'lichten' aan het hemelgewelf, de zon en de maan (let op: de woorden 'zon' en 'maan' komen als zodanig niet voor!!). En deze lichten – die een afgeleide zijn van *het licht* van dag 1 – zullen de tijd in gang zetten: dankzij zon en maan ontstaat er het vaste, nauw bepaalde ritme van dag en nacht, maar ook van jaren en seizoenen – heel de leefcyclus van de mens wordt erdoor op gang getrokken. Er ontstaat een concreet tijds kader waarbinnen de mens kan leven. En aan die opeenvolging van dagen, van seizoenen en van jaren zullen ook de grote feesten van Israël gekoppeld worden.

Opvallend is dat God de lichten aan het hemelgewelf 'plaatst': alsof hij de figuurtjes van zon en maan uit een groot papier wegnipt en ze aan het hemelgewelf plakt. Is dat geen kinderlijke voorstelling? Dat is het niet wanneer je beseft dat de schrijver van het gedicht hiermee een antwoord geeft op de Babylonische mythologie van zijn tijd: want daar figureerden 'de zon' en 'de maan' als goden. De maangod Sin stond in voor de menselijke vruchtbaarheid. Maar de schrijver van het gedicht wil met die godenwereld afrekenen: de zon moet niet aanbeden worden, de maan evenmin, maar wel de Schepper van dat alles. De zon en de maan worden *ontmythologiseerd*, het zijn gewoon 'dingen' die God aan het hemelgewelf plaatst.⁴

Het werd avond en morgen

We merken op dat de scheppingsdagen telkens op dezelfde wijze worden afgesloten: 'het werd avond en het werd morgen: de .... dag'.

De dag begint dus niet vroeg in de morgen, maar op de vooravond. Elke dag wordt zo geboren in een beweging die vanuit de duisternis voert naar het licht. Steeds opnieuw – ja elke dag – maken we diezelfde grondbeweging van ons bestaan: een beweging van duisternis naar licht. Daarom begint de sabbat op de vooravond. Daarom vangen ook in de christelijke liturgie de grote feesten altijd al aan op de vooravond, met een *vigilie*. Elke dag viert de geboorte, de verrijzenis van het Licht.

Dag 2 en dag 5

Ook deze dagen staan parallel. Op de tweede dag maakt God het hemelgewelf. Hij doet dat door een ruimte te creëren tussen het water: hij trekt het water uit elkaar, zodat er een watermassa boven ontstaat (de hemelkoepel en de wolken) en een watermassa beneden (de zeeën – maar in dit stadium is alles nog 'zee'). Die tussenruimte is dus het hemelgewelf. Daarin kan alles wat leeft 'opademen'.

Op de vijfde dag worden die twee 'waterpartijen' bevolkt: aan de hemelkoepel en de wolken vliegen de vogels, en in de zeeën leven alle zeedieren, inclusief de 'zeemonsters' zoals de grote vis die later Jona zal opslokken. Het 'wemelt en krioelt' van het leven, het vitale leven is gewoon niet te stuiten.

³ Vóóordat God begint aan zijn scheppingswerk, is er dus al iets. Het is geen schepping uit het niets!

⁴ Heel Genesis 1-11 zou een antwoord zijn van Israël op de ontstaansmythologieën zoals die in Mesopotamië circuleerden. Vandaar de vele parallellen met deze oude, Mesopotamische teksten!

Dat leven mag doorgegeven worden en dus vruchtbaar zijn, God geeft zijn zegen daarover. En God bekijkt het, en ziet hoe 'goed' dat alles is.

Dag 3 en dag 6

Op de derde dag laat God het water naar één plaats samenstromen, zodat 'het droge' – dat wil zeggen 'land' – tevoorschijn komt. Dit zal hij later nogmaals doen, wanneer hij het water van de Rietzee naar de zijkant laat blazen zodat er een droog pad tevoorschijn komt waarover de 'verlosten van de HEER' kunnen trekken; ook dat is een scheppingsdaad van God, en de 'wind' die dit veroorzaakt roept de *ruach* van het eerste begin op (Genesis 1,2). Nu pas kan het samengestroomde water met recht 'zee' genoemd worden, als pendant van het droge: het land.

Op de derde dag laat God het land al een broedplaats van groen leven worden: elke plant en elke boom die geschapen wordt, krijgt zijn eigen 'zaad' mee, zijn eigen DNA, om het leven door te geven. Want alle leven moet doorgegeven worden. Elk geschapen gewas is specifiek, 'met zijn eigen zaad daarin'. God heeft schik in de onmetelijke variëteit van al die planten en bomen: ja, het is *tov!* Op de zesde dag worden de levende wezens van het land geschapen, ook weer een enorme hoeveelheid van soorten. De zegswijze 'in hun soorten' wordt in de brontekst tot vijfmaal toe herhaald! Elk geschapen dier is specifiek, is eigen. Alles heeft zijn plaats, en alles mag er zijn. En opnieuw horen we: 'God ziet het aan: ja, het is goed!' (NB)

Hierna vertoont de tekst een breuk: in afwijking met het voorafgaande, horen we God nu spreken in de eerste persoon meervoud: 'laten wij een mens (*adam*) maken'. Dat woord *adam* klinkt wel vertrouwd, want het is verwant met het woord dat eerder al vaker is gevallen: *adama*, dat wil zeggen: aarde. Hiermee wordt de verwantschap tussen de 'mens' en de 'aarde' uitgedrukt: de mens is uit aarde genomen, is uit aarde gemaakt. Die fundamentele verwantschap heeft in de Bijbel een ecologische dimensie: juist vanwege die verwantschap is de 'mens' geschikt om zorg te dragen voor die aarde en alles wat zij bevat. Want de door God ingestelde ordening van 'hemel en aarde' in zes dagen, is een rudimentair en principaal begin: de mens moet het werk nu verder zetten, als een beheerder, als een rentmeester, als iemand die heerschappij ten goede voert – en dat 'goede' is de vruchtbaarheid van alles werkzaam doen worden. Daarom heet het in de tekst dat deze 'adam' geschapen is 'naar het beeld en de gelijkenis van God': dat wil zeggen dat de mens niet geschapen is 'in zijn soorten', zoals alle andere levende wezens, en ook niet 'overeenkomstig zijn zaad', zoals de planten en de bomen. Nee, de mens is geschapen naar het beeld en de gelijkenis van God: zichzelf/zijzelf moet de scheppingsarbeid van God verder zetten, hij moet het creatieve proces van 'het begin' voortzetten en immer verder ontwikkelen. Maar dat impliceert verantwoordelijkheid, en ook vrijheid.⁵ En deze opdracht kan alleen maar slagen binnen het ecologisch perspectief dat de tekst eigen is: met grote zorg voor de soorten, voor het specifieke, voor alle vormen van leven. Maar wie is die aarde-mens dan precies? De tekst klinkt welhaast plechtstatig op dit punt:

'En God schiep de mens als zijn evenbeeld,
als evenbeeld van God schiep hij *hem*,
mannelijk en vrouwelijk schiep hij *hen*.'

Deze *adam* evolueert van een enkelvoudig wezen naar een tweevoudig wezen: de mens is evenbeeld van God, maar dan wel in de hoedanigheid van het complementaire verschil: 'mannelijk en vrouwelijk schiep hij *hen*'. En zo is op de eerste bladzijde van de Bijbel de juiste toon gezet: alleen samen, in de onderscheiden hoedanigheid van mannelijk en vrouwelijk, is de mens het evenbeeld van God. Of ook: alleen *in relatie* is de mens 'beeld van God'. Want God is geen eenzame potentiaat, maar een liefhebbende God, en liefde sluit altijd een ander in, of beter: liefde sluit altijd de ander in. En die ander is wezenlijk *anders*, en juist daardoor complementair.⁶

⁵ Over 'vrijheid' en 'verantwoordelijkheid' zal het gaan in wat men doorgaans het 'tweede' scheppingsverhaal Noemt (Gen 2-3).

⁶ In het tweede scheppingsverhaal heet de vrouw dan ook 'een tegenover die bij hem past'.

Daar waar de mens deze band met de aarde (1) en de band met de ander in de complementariteit van 'mannelijk en vrouwelijk' (2) verlaat of verwerpt, schendt hij zijn roeping en schendt hij het beeld van God. Om deze tweevoudige positionering van de mens (als adam) te bekrachtigen, horen we de vertrouwde formule als in crescendo: 'God beziet het, al wat hij heeft gemaakt, en zie, het is zéér goed!' (NB) Ook de mens ontvangt de zegen van God, om vruchtbaar te zijn, om zorgzaam te zijn voor de aarde, om sterk te zijn in het bedwingen van de werkzame krachten. En kijk, de mens krijgt de vruchten van bomen en planten als voedsel toegewezen, terwijl vogels en dieren zich te goed kunnen doen aan al wat groen is. Te mooi om waar te zijn!?

Het besluit

Na zes dagen van vreugdevolle maar ook veeleisende scheppingsarbeid, is God toe aan rust. 'Hij houdt sabbat op de zevende dag van al zijn werk dat hij gedaan heeft. God zegent de zevende dag en heiligt die; want daarop heeft hij sabbat gehouden van al zijn werk, dat God geschapen heeft om te maken.' (NB)

De sabbat is geen instelling van de mens. Want als het aan de mens ligt, zijn de winkels zeven dagen op zeven open. Juist ook vanwege het ecologisch perspectief, is er daarom de sabbat. Want de aarde en haar rijkdommen zijn geen eigendom van de mens: het is de mens in bewaring gegeven, als een opdracht, een prachtige taak. Maar het bloed kruipt waar het niet gaan kan: de mens wil 'handel drijven en zaken bespreken, ook op sabbat' (Jesaja 58 – zie boven). Daarom is de sabbat ingesteld, als een grens, als een teken, als een herinnering.

Maar de sabbat is ook een feest: het feest van de heiliging, de ontmoeting, het feest van het geven wat men ontvangen heeft.

Dat feest begint aan de vooravond. De vrouw des huizes ontsteekt dan *het licht*, het licht waarmee alles begonnen is en steeds opnieuw begint. Ze ontsteekt het licht aan twee kaarsen, omdat het gebod om sabbat te vieren tweemaal in de Tora voorkomt: in de tien woorden zoals opgetekend in het boek Exodus, en in de tien woorden zoals opgetekend in het boek Deuteronomium. En als de lichten branden, zegent de mens God. Zij doet dat met een zegenbede, een *beracha*:

*Baroech Ata Ado-naj Elo-heenoe Melech Ha-Olam,
Asjer Kiedesjanoe Be'Mitzwotaw,
Wetziewanoel Le-Hadliek Neer Sjel Sjabbat.*

Geprezen, U Eeuwige, onze God, Koning van de wereld die ons door Zijn geboden een bijzondere taak heeft opgelegd en ons het aansteken van het Sjabbat-licht heeft opgedragen.

De sabbat is begonnen wanneer deze lichten ontstoken zijn en wanneer men in de synagoge het lied van de sabbat heeft aangeheven, Psalm 92:

- ¹ Een psalm, een lied voor de sabbat.
- ² Het is goed de HEER te loven,
uw naam te bezingen, Allerhoogste,
- ³ in de morgen te getuigen van uw liefde
en in de nacht van uw trouw,
- ⁴ bij de klank van de tiensnarige harp
en bij het ruisend spel op de lier.
- ⁵ U verheugt mij, HEER, met uw daden,
ik juich om wat uw hand verricht. (enz.)

Na terugkomst van de synagoge gaat men samen aan tafel. De lichten branden nog steeds. Men wenst elkaar: *Sjaloom Sjabbat!*

*Tekst:
dr. Jean Charles Bastiaens.*

Enige literatuur bij Genesis 1 en Genesis 2-3

Naardense Bijbel (NB), vertaald en in 2014 herzien door Pieter Oussoren, Skandalon, 2014.

Jean Bastiaens, Genesis 2-3. De opdracht van de menswording, in: *Jota. Uitleg van Bijbelteksten met het oog op catechese en liturgie*, 4(1993)19, blz. 6-10.

Paul Beauchamp, *Création et séparation. Etude exégétique du chapitre premier de la Genèse*, Paris, 1969.

Gerard Bodifée, Genesis. Het verhaal van een gelovige, in: Jean Bastiaens & Frederique Vanneuille (red.), *Bijbel Tegendraads. Heeft de Bijbel nog recht van spreken*, Halewijn 2016, blz. 17-24.

Wim Beuken, Genesis 1 als het voorportaal van de Schrift, in: Jean Bastiaens & Frederique Vanneuille (red.), *Bijbel Tegendraads. Heeft de Bijbel nog recht van spreken*, Halewijn 2016, blz. 58-63.

Hans Debel, Een diptiek van drie fundamentele relaties. De narratieve theologie van Genesis 1-3, in: *Ezra. Bijbels tijdschrift*, 48(2017)34, blz. 33-45.

Hans Debel en Paul Kevers, *Terug naar waar het begon. Het boek Genesis herlezen*, VBS/Acco, Leuven, 2017.

Karel Deurloo, *De mens als raadsel en geheim. Verhalende antropologie in Genesis 2-4*, Ten Have, 1988

Maarten den Dulk, Het paradijsverhaal: breuk of ontwikkeling?, in: *Interpretatie*, september 2011, blz. 18-20.

John Goldingay, *Genesis voor iedereen* (Twee Delen – hfd. 1-16 en 27-50), Franeker – Van Wijnen, 2017.

Anton Houtepen, *Uit aarde naar Gods beeld. Theologische antropologie*, Meinema, 2006.

Marjo Korpel en Johannes De Moor, *Adam, Eva en de Duivel: Kanaänitische mythen en de Bijbel*, Skandalon, 2016.

Schrift, Bijbel en evolutie, nummer 171, Baarn 1997.

Gijsbrecht van den Brink, *En de aarde bracht voort. Christelijk geloof en evolutie*. Vrije Universiteit Amsterdam, 2017

Ellen van Wolde, *verhalen over het begin. Genesis 1-11 en andere scheppingsverhalen*, Ten Have, 1995.

Ellen van Wolde, Twee beginnen: Genesis 1 en Johannes 1, in: *Schrift* 40(2008)235, blz. 8-12)